

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT STATİSTİKA KOMİTƏSİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT TƏSNİFATI

***ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ
FƏALİYYƏT NÖVLƏRİ
VƏ ÇƏKİLƏN XƏRCLƏRİN
TƏSNİFATI***

AZT 044-2011

Rəsmi nəşr

BAKI – 2011

Azərbaycan Respublikasının
Standartlaşdırma, Metrologiya və
Patent üzrə Dövlət Komitəsində
təsdiq edilmişdir
Əmr № 167
"02" noyabr 2011-ci il

Azərbaycan Respublikası Dövlət
Statistika Komitəsinin **3 oktyabr**
2011-ci il tarixli 32/5 nömrəli
qərarı ilə təsdiq edilmişdir

***ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ
FƏALİYYƏT NÖVLƏRİ
VƏ ÇƏKİLƏN XƏRCLƏRİN
TƏSNİFATI***

Bu təsnifat Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin icazəsi olmadan rəsmi nəşr kimi tam və ya qismən yenidən çap oluna, çoxaldıla və ya yayıla bilməz

Təsnifat Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirli ilə razılaşdırılmışdır.

“Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət növləri və çəkilən xərclərin təsnifatı” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2007-ci il tarixli, 2583 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistikanın təkmilləşdirilməsinə dair Dövlət Proqramı” əsasında hazırlanmışdır.

Təsnifat A.Vəliyevin rəhbərliyi ilə

A.Məmmədov, R.Lazımova, Q.Əliyev tərəfindən işlənib hazırlanmışdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT TƏSNİFATI

**Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət növləri
və çəkilən xərclərin təsnifatı**

AZT 044-2011

**Classification of Environmental Protection
Activities and Expenditure**

Tətbiq edilmə tarixi 2012-01-01

Müqəddimə

Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət növləri və çəkilən xərclərin təsnifatı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 26 dekabr tarixli, 2583 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistikanın təkmilləşdirilməsinə dair” Dövlət Proqramının 4-cü bölməsinin 4-cü bəndinə uyğun olaraq hazırlanmışdır.

Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət növləri və çəkilən xərclərin təsnifatı Avropa İttifaqı Komissiyası (Statistika Bürosu/Avrostat) Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət növləri və çəkilən xərclərin təsnifatının (CEPA 2000) redaksiyasına tam uyğun olaraq işlənilib hazırlanmışdır.

Əsasən statistika məqsədləri üçün hazırlanmış bu təsnifatdan bütün nazirliklər, idarələr, elmi-tədqiqat və digər maraqlı təşkilatlar istifadə edə bilər.

ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ FƏALİYYƏT NÖVLƏRİ VƏ ÇƏKİLƏN XƏRCLƏRİN TƏSNİFATI (CEPA 2000)

1 ATMOSFER HAVASININ VƏ İQLİMİN QORUNMASI

- 1.1 PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR VASİTƏSİLƏ ÇİRKƏNƏNİN QARŞISININ ALINMASI
  - 1.1.1 Atmosfer havasının qorunması üçün
  - 1.1.2 İqlimin və ozon qatının qorunması üçün
- 1.2 İŞLƏNMİŞ QAZLARIN VƏ VENTİLYASIYA HAVASININ TƏMİZLƏNMƏSİ
  - 1.2.1 Atmosfer havasının qorunması üçün
  - 1.2.2 İqlimin və ozon qatının qorunması üçün
- 1.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 1.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

2 ÇİRKAB SULARIN TƏMİZLƏNMƏSİ

- 2.1 PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR VASİTƏSİLƏ ÇİRKƏNƏNİN QARŞISININ ALINMASI
- 2.2 KANALİZASIYA ŞƏBƏKƏLƏRİ
- 2.3 ÇİRKAB SULARIN TƏMİZLƏNMƏSİ
- 2.4 SOYUDUCU SUYUN TƏMİZLƏNMƏSİ
- 2.5 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 2.6 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

3 TULLANTILARIN İDARƏ OLUNMASI

- 3.1 PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR VASİTƏSİLƏ ÇİRKƏNƏNİN QARŞISININ ALINMASI
- 3.2 TOPLANMA VƏ DAŞINMA
- 3.3 TƏHLÜKƏLİ TULLANTILARIN EMALI VƏ MƏHV EDİLMƏSİ
  - 3.3.1 Termik emal
  - 3.3.2 Tullantıların basdırılması
  - 3.3.3 Digər idarəolunma və təmizlənmə
- 3.4 TƏHLÜKƏSİZ TULLANTILARIN EMALI VƏ MƏHV EDİLMƏSİ
  - 3.4.1 Tullantıların yandırılması
  - 3.4.2 Tullantıların basdırılması
  - 3.4.3 Digər emal və məhv edilmə
- 3.5 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 3.6 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

4 TORPAĞIN, YERALTI VƏ YERÜSTÜ SULARIN QORUNMASI VƏ REABİLİTASIYASI

- 4.1 ÇİRKƏNDİRİCİ MADDƏLƏRİN SIZMASININ QARŞISININ ALINMASI
- 4.2 TORPAQ VƏ SU HÖVZƏLƏRİNİN TƏMİZLƏNMƏSİ
- 4.3 TORPAĞIN EROZİYADAN VƏ DİGƏR FİZİKİ DEQRADASIYALARDAN QORUNMASI
- 4.4 TORPAĞIN ŞORANLAŞMASININ QARŞISININ ALINMASI VƏ BƏRPASI
- 4.5 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 4.6 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

5 SƏS-KÜY VƏ VİBRASIYANIN AZALDILMASI (iş yerlərində qorunma istisna olmaqla)

- 5.1 MƏNBƏDƏ (YARANDIĞI YERDƏ) PROFİLAKTİK PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR
  - 5.1.1 Yol və dəmiryol nəqliyyatının hərəkəti
  - 5.1.2 Hava nəqliyyatının hərəkəti
  - 5.1.3 Sənayedə yaranan səs-küy və digər səs-küy
- 5.2 SƏS-KÜYƏ/VİBRASIYAYA QARŞI QURĞULARIN QURAŞDIRILMASI
  - 5.2.1 Yol və dəmiryol nəqliyyatının hərəkəti
  - 5.2.2 Hava nəqliyyatının hərəkəti
  - 5.2.3 Sənayedə yaranan səs-küy və digər səs-küy
- 5.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 5.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

6 BİOLOJİ MÜXTƏLİFLİYİN VƏ LANDŞAFTLARIN QORUNMASI

- 6.1 BİOLOJİ NÖVLƏRİN VƏ MƏSKUNLAŞMA YERLƏRİNİN QORUNMASI VƏ REABİLİTASİYASI
- 6.2 TƏBİİ VƏ YARIM-TƏBİİ LANDŞAFTLARIN QORUNMASI
- 6.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 6.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

7 RADİASİYAYA QARŞI MÜDAFİƏ (xarici təhlükəsizlik istisna olmaqla)

- 7.1 REKLAM DAŞIYICILARI OLAN ƏTRAF MÜHİT OBYEKTlərİNİN QORUNMASI
- 7.2 YÜKSƏK DƏRƏCƏLİ RADİOAKTİV TULLANTILARIN DAŞINMASI VƏ İDARƏ OLUNMASI
- 7.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.
- 7.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

8 TƏDQİQATLAR VƏ İŞLƏMƏLƏR

- 8.1 ATMOSFER HAVASININ VƏ İQLİMİN QORUNMASI
  - 8.1.1 Atmosfer havasının qorunması
  - 8.1.2 Atmosferin və iqlimin qorunması
- 8.2 SUYUN QORUNMASI
- 8.3 TULLANTILAR
- 8.4 TƏRPAQ VƏ YERALTI SULARIN QORUNMASI
- 8.5 SƏS-KÜY VƏ VİBRASİYANIN AZALDILMASI
- 8.6 BİOLOJİ NÖVLƏRİN VƏ MƏSKUNLAŞMA YERLƏRİNİN QORUNMASI
- 8.7 RADİASİYAYA QARŞI MÜDAFİƏ
- 8.8 ƏTRAF MÜHİT ÜZRƏ DİGƏR TƏDQİQATLAR

9 ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASI ÜZRƏ DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

- 9.1 ƏTRAF MÜHİT ÜZRƏ İDARƏETMƏ
  - 9.1.1 Ümumi rəhbərlik, tənzimləmə və s.
  - 9.1.2 Ətraf mühitin idarə olunması
- 9.2 TƏHSİL, TƏLİM VƏ İNFORMASİYA
- 9.3 BÖLÜNMƏYƏN XƏRCLƏRƏ GƏTİRİB ÇIXARAN FƏALİYYƏTLƏR
- 9.4 BAŞQA YERDƏ TƏSNİF OLUNMAYAN FƏALİYYƏTLƏR

İZAHLI QEYDLƏR VƏ TƏRİFLƏR

1 ATMOSFER HAVASININ VƏ İQLİMİN QORUNMASI

Atmosfer havasının və iqlimin qorunması atmosfer havasına buraxılan tullantıların və ya havanı çirkləndirən maddələrin fon konsentrasiyalarının azaldılmasına yönəlmiş tədbirlər və fəaliyyətlərdən, eləcə də istixana qazlarının və stratosferin ozon qatına mənfi təsir göstərən qazların tullantılarına nəzarətə yönəlmiş tədbirlər və fəaliyyətlərdən ibarətdir.

Xərclərin azaldılması (məs. enerjiyə qənaət) məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər daxil deyil.

1.1 PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR VASİTƏSİLƏ ÇİRLƏNMƏNİN QARŞISININ ALINMASI

- ekoloji təmiz və daha effektiv istehsal prosesləri və digər texnologiyalar (ekoloji təmiz texnologiyalar)

- ekoloji təmiz (uyğunlaşdırılmış) məhsulların istehlakı və ya istifadəsi ilə bağlı prosesdaxili dəyişikliklər vasitəsilə havanı çirkləndirən maddələrin yaranmasının qarşısının alınması və ya azaldılmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər.

Ekoloji təmiz texnologiyalar

Qarşısılınma fəaliyyətləri mövcud istehsal prosesinin - istehsal, saxlanma və ya daşınma zamanı havanı çirkləndirən maddələrin yaranmasının azaldılması (məs. yanacaqın yanmasının yaxşılaşdırılması; həlledicilərin rekuperasiyası; avadanlığın, çənlərin, maşınların və s. germetikliyinin artırılması yolu ilə axma və sızmaların qarşısının alınması) üçün işlənib hazırlanmış yeni proseslə əvəz olunmasından ibarətdir.

Ekoloji təmiz məhsulların istifadəsi

Qarşısılınma fəaliyyətləri - xam materialların, enerjinin, katalizatorların və digər istehsal resurslarının qeyri-(və ya az) çirkləndirici məhsullarla əvəz olunmasını təmin etmək məqsədilə qurğuların və avadanlıqların dəyişdirilməsindən və ya daha az çirkləndirici olmaları üçün istifadədən əvvəl xam materialların təmizlənməsindən (məs. yanacaqın kükürdsüzləşdirilməsi) ibarətdir. Bu baxımdan xərclərə ekoloji təmiz məhsullardan istifadənin əlavə xərcləri daxildir (az kükürlü yanacaqlar, etilləşdirilməmiş benzin, ekoloji təmiz avtomobillər və s.).

1.2 İŞLƏNMİŞ QAZLARIN VƏ VENTİLYASIYA HAVASININ TƏMİZLƏNMƏSİ

Həm yanacaqların yanmasından, həm də proseslərdən ayrılan bərk hissəciklər halında olan tullantıların və ya digər hava çirkləndirən maddələrin təmizlənməsi və azaldılması üçün istehsal tsiklinin sonunda təmizləmə avadanlığının (filtrlər, tozsuzlaşdırma avadanlığı, katalitik konvertorlar, yanmadan sonrakı və digər avadanlıqlar) quraşdırılması, texniki xidməti və istismarına dair fəaliyyətlər. Həmçinin hava çirkləndirici maddələrin konsentrasiyalarını azaltmaq məqsədilə qazların ayrılmasının (dispersiyasının) azaldılmasına yönəlmiş fəaliyyətlər də daxildir.

İşlənmiş qazlar - qazıntı yanacaqlarının yanması səbəbindən adətən sorucu borular, tüstü boruları və ya bacalar vasitəsilə havaya buraxılan tullantılardır. Ventilyasiya havası sənaye müəssisələrinin hava kondisiyalaşdırma sistemlərinin işlənmiş qazlarıdır.

1.3 ÖLÇÜLMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

İşlənmiş qazlarda çirkləndirici maddələrin konsentrasiyalarına, havanın keyfiyyətinə və s. nəzarətə yönəlmiş fəaliyyətlər. Avtomobillərdən və istilik sistemlərindən ayrılan işlənmiş qazların ölçülməsi xidmətləri və ozon qatı, istixana qazları və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı monitoring daxildir. Meteoroloji stansiyalar istisnadır.

1.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Atmosfer havasının və iqlimin qorunmasına yönəlmiş bütün digər fəaliyyətlər və tədbirlər. Eyni kateqoriyaya aid olan digər fəaliyyətlərdən və ətraf mühitin qorunması üzrə digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə CEPA 1 üçün xarakterik olan tənzimləmə, idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir.

2 ÇİRKAB SULARIN TƏMİZLƏNMƏSİ

Çirkab suların təmizlənməsi çirkab suların daxili yerüstü sulara və dəniz suyuna axıtılmasının azaldılması yolu ilə yerüstü suların çirklənməsinin qarşısının alınmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlərdən ibarətdir. Buraya monitoring və tənzimləmə fəaliyyətləri də daxil olmaqla çirkab suların toplanması və təmizlənməsi daxildir. Həmçinin septik tanklar da bu kateqoriyaya daxildir.

Yeraltı suların çirkab maddələrin sızılmasından qorunmasına və çirklənmədən sonra su hövzələrinin təmizlənməsinə yönəlmiş tədbirlər və fəaliyyətlər istisnadır (bax CEPA 4).

Çirkab suları keyfiyyət, kəmiyyət və gizli dövr səbəbindən hansı məqsədlə istifadə və istehsal olunduğu artıq bilavasitə əhəmiyyət kəsb etməyən sulardır.

2.1 PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR VASİTƏSİLƏ ÇİRKLƏNMƏNİN QARŞISININ ALINMASI

- ekoloji təmiz və daha effektiv istehsal prosesləri və digər texnologiyalar (ekoloji təmiz texnologiyalar)

- ekoloji təmiz (uyğunlaşdırılmış) məhsulların istehlakı və ya istifadəsi ilə bağlı prosesdaxili dəyişikliklər vasitəsilə yerüstü suları çirkləndirən maddələrin və çirkab suların yaranmasının azaldılmasına yönəlmiş tədbirlər və fəaliyyətlər.

Ekoloji təmiz texnologiyalar

Qarşısılınma fəaliyyətləri mövcud istehsal prosesinin - istehsal zamanı yaranan suyu çirkləndirən maddələrin və çirkab suların azaldılmasını həyata keçirmək üçün işlənilib hazırlanmış yeni proseslə əvəz olunmasından ibarətdir. Buraya şəbəkələrin bölünməsi, istehsal prosesində istifadə olunan suyun təmizlənməsi və təkrar istifadəsi və s. daxildir.

Ekoloji təmiz məhsulların istifadəsi

Qarşısılınma fəaliyyətləri - xam materialların, enerjinin, katalizatorların və digər istehsal resurslarının qeyri-(və ya az) suyu çirkləndirən məhsullarla əvəz olunmasını təmin etmək məqsədilə istehsal prosesinin dəyişdirilməsindən ibarətdir.

2.2 KANALİZASIYA ŞƏBƏKƏLƏRİ

Kanalizasiya şəbəkələrinin istismarına yönəlmiş fəaliyyətlər, yəni bir və ya bir neçə istifadəçidən çirkab suların, eləcə də yağış suyunun kanalizasiya şəbəkələri vasitələri, kollektorlar, avtoçənlər və digər nəqliyyat vasitələri (çirkab suları toplayan maşınlar və s.) ilə toplanması və nəqli, o cümlədən texniki xidmət və təmir.

Kanalizasiya şəbəkələri hər hansı çirkab suyun (yağış suyu, yerli və digər çirkab sular) yarandığı yerdən ya çirkab suların təmizlənməsi zavoduna, ya da çirkab suyun yerüstü sulara qarışdırıldığı yerə vuran kollektor, boru və nasos sistemləridir.

2.3 ÇİRKAB SULARIN TƏMİZLƏNMƏSİ

Çirkab suların təmizlənməsi - müvafiq ekoloji standartlara və ya digər keyfiyyət normalarına uyğun gəlməsi üçün çirkab suların emalı ilə bağlı istənilən prosesi bildirir. Təmizlənmənin üç geniş növü (mexaniki, bioloji və dərin təmizlənmə) aşağıda verilib. Təmizlənmənin növlərinin alternativ tərifləri məs. oksigenin biokimyəvi sərfi (BOD) üçün materialın götürülmə intensivliyinə əsasən istifadə oluna bilər.

Çirkab suların mexaniki təmizlənməsi süzülmiş qalıqlar və ayrılmış çöküntülərlə nəticələnən fiziki və mexaniki xarakterli prosesləri bildirir. Mexaniki proseslər həm də bioloji və dərin təmizlənmə üzrə standart proseslərlə birlikdə və/və ya əlaqədə istifadə olunur. Mexaniki təmizlənməyə ən azından sedimentasiya (çökmə), flotasiya və s. kimi proseslər daxildir. Fəaliyyət suspenziya halında olan materialların süzgəclərdən istifadə etməklə (iri bərk hissəciklər) və ya sonda kimyəvi preparatlar və ya flotasiyanın (qumun, neftin, lilin təmizlənməsi və s.) köməyi ilə sedimentasiya vasitəsilə ayrılmasına yönəlib.

Avadanlığa - iri hissəciklər üçün süzgəclər, bioloji stansiyalar, filtrasiya, flokulyasiya, sedimentasiya; neftin və karbohidrogenlərin ayrılması; hidravlik və mərkəzdənqaçma hidrosiklonları daxil olmaqla inersiya və qravitasiyadan istifadə etməklə ayırma, diafraqmalı süzgəclər və s. daxildir.

Çirkab suların bioloji təmizlənməsi aerob və anaerob mikroorqanizmlər istifadə edən və tərkibində çirkləndirici maddələrlə birləşən mikrob kütləsi olan süzülmiş qalıqlar və ayrılmış çöküntülərlə nəticələnən prosesləri bildirir. Bioloji təmizlənmə prosesləri həm də mexaniki və dərin təmizlənmə üzrə standart proseslərlə birlikdə və/və ya əlaqədə istifadə olunur. Bu fəaliyyət bakteriyadan istifadə yolu ilə turşumuş materiallardan çirkləndirici maddələrin təmizlənməsi üçün nəzərdə tutulub: aktiv çöküntü üzrə avadanlıqlar və ya xüsusi konsentrasiyalandırılmış çirkab suları. Bioloji çürüməyə məruz qalan materiallar açıq və ya bağlı çənlərdə bakteriyalarla zənginləşdirilmiş çöküntü qarışığı ilə təmizlənir.

Çirkab suların qabaqcıl texnologiyalarla təmizlənməsi adətən digər təmizlənmə üsulları ilə əldə olunmayan - çirkab suların xüsusi komponentlərinin azaldılmasına qadir olan prosesləri bildirir. Mexaniki və ya bioloji hesab olunmayan bütün standart prosesləri əhatə edir. Məsələn, kimyəvi qatılaşma, flokulyasiya və çöküntü vermə; dönüş nöqtəsinədək xlorlama; destillə; çoxlaylı filtrasiya; mikro süzgəcdən keçirilmə; seçmə ion mübadiləsi; aktivləşdirilmiş kömürlə adsorbsiya; əks osmos; ultrafiltrasiya; seçici flotasiya kimi prosesləri özündə birləşdirir. Dərin təmizlənmə prosesləri mexaniki və bioloji standart proseslərlə birlikdə və/və ya əlaqədə istifadə oluna bilər. Bu fəaliyyət güclü bioloji və ya fiziki və kimyəvi təsirdən istifadə etməklə oksidləşən bioloji çürüməyə məruz qalmayan maddənin, eləcə də metalların, nitratın, fosforun və s. yüksək səviyyədə təmizlənməsinə yönəlib. Çirklənmənin aradan qaldırılması üzrə hər proses üçün xüsusi avadanlıq tələb olunur.

Septik çənlər vasitəsilə çirkab suların axıdıldığı və çəkilmiş maddənin çöküntü kimi süzüldüyü durulducu rezervuarlardır. Üzvi maddələr (suda və çöküntüdə) anaerob bakteriyalar və digər mikroorqanizmlərlə qismən parçalanır. Septik çənlərə texniki-təmir xidmətləri (boşaldılma və s.) və septik çənlər üçün digər məhsullar (bioloji aktivatorlar və s.) daxildir.

2.4 SOYUDUCU SUYUN TƏMİZLƏNMƏSİ

Soyuducu suyun təmizlənməsi “ətraf mühitə buraxılmazdan əvvəl tətbiqə yararlı ətraf mühit standartlarını qarşılamaq məqsədilə soyuducu suyun təmizlənməsi üçün istifadə olunan prosesləri” bildirir. Soyuducu su istiliyin çıxarılması üçün istifadə olunur. İstifadə edilən vasitələrə, üsullara, qurğulara: havanın soyudulması (suyun soyudulması ilə müqayisədə əlavə xərclər), soyuducu qüllələr (texniki ehtiyaclardan fərqli olaraq çirklənmənin azaldılması üçün tələb olunduqları hallarda), iş sahələrindən suyun emalı və ayrılan buxarın kondensasiyası üçün soyuducu sistemlər, ayrılan soyuducu suyun dispersiyasının artırılması üçün avadanlıq, bağlı soyuducu sistemlər (əlavə xərclər), soyuducu suyun isitmə məqsədləri üçün istifadəsi üçün sistemlər (əlavə xərclər).

2.5 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

Çirkab sularında çirkləndirici maddələrin konsentrasiyasının və çirkab suların axıdıldığı yerdə daxili yerüstü suların və dəniz suyunun keyfiyyətinin müşahidə olunmasına və nəzarətə yönəlmiş fəaliyyətlər (çirkləndirici maddələrin analizi və ölçülməsi, və s.).

2.6 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Çirkab suların təmizlənməsinə yönəlmiş bütün digər fəaliyyət və tədbirlər. Eyni kateqoriyaya aid olan digər fəaliyyətlərdən və ətraf mühitin qorunması üzrə digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə CEPA-2 üçün xarakterik olan tənzimləmə, idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir.

3 TULLANTILARIN İDARƏ OLUNMASI

Tullantıların idarə olunması tullantıların yaranmasının və onların ətraf mühitə zərərli təsirinin qarşısının alınmasına yönəlmiş fəaliyyətlərə və tədbirlərə aiddir. Nəzarət və tənzimləmə fəaliyyətləri daxil olmaqla tullantıların toplanması və təmizlənməsi daxildir. Buraya həmçinin təkrar istifadə, aşağı səviyyəli radioaktiv tullantıların toplanması və təmizlənməsi, küçələrin təmizlənməsi və kommunal-məişət tullantılarının toplanması daxildir.

Tullantılar istehsalçının öz istehsal, çevrilmə və ya istehlak məqsədləri üçün daha istifadə etmədiyi və ləğv etmək istədiyi ilkin məhsullar (yəni bazar üçün istehsal olunmuş) olmayan materiallardır. Tullantılar xammal hasilatı, xam materialların aralıq və son məhsullara emalı, son məhsulların istehlakı və digər istənilən insan fəaliyyəti zamanı yarana bilər. Yarandığı yerdə emal və ya təkrar istifadə edilən istehsal tullantıları istisnadır. Həmçinin, birbaşa mənbə sularına və havaya atılan tullantılar da istisnadır.

Təhlükəli tullantı özünün toksik, yoluxucu, alışqan və ya digər xassəsi səbəbindən qanunvericilik tərəfindən insan sağlamlığına və canlı orqanizmlərə faktiki və ya potensial təhlükə yaradan tullantıdır. Bu tərif kontekstində, “təhlükəli tullantı” hər bir ölkə üçün həmin ölkənin təcrübələrinə uyğun olaraq təhlükəli hesab edilən bütün metallardan və məhsullardan ibarətdir. Aşağı səviyyəli radioaktiv tullantılar daxildir, baxmayaraq ki, digər radioaktiv tullantılar istisnadır.

Aşağı dərəcəli radioaktiv tullantılar özünün aşağı radionukleid tərkibinə görə normal emal prosesi və daşınma zamanı müdafiə tələb etməyən tullantılardır.

Tullantıların təmizlənməsi və ləğv edilməsi

Tullantıların təmizlənməsi neytrallaşdırmaq, təhlükəsiz hala gətirmək, daşınma üçün təhlükəsiz, bərpa və ya saxlanılma üçün yararlı etmək, yaxud həcmi azaltmaq məqsədilə istənilən tullantının fiziki, kimyəvi və ya bioloji xassəsinin yaxud tərkibinin dəyişdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş istənilən prosesə aiddir. Müəyyən tullantılar birdən çox emal prosesinə məruz qala bilər.

Ətraf mühitin qorunması üzrə komposterlənmə və təkrar istifadə fəaliyyətləri daxildir. Adətən komposterlənmə tullantıların emalı üsuludur və nəticədə alınan kompost pulsuz və ya çox aşağı qiymətlə təqdim olunur. ISIC/NACE-nin 20-ci bölməsində (Gübrə və azot birləşmələrinin istehsalı) təsnif olunan kompostun hazırlanması istisnadır.

ISIC/NACE-nin 38-ci bölməsi təkrar istifadəni “istifadə edilib edilməməsindən asılı olmayaraq tullantıların, qırıntıların yeni xammal materiallarına çevrilməsi üçün yararlı formaya emalı” kimi müəyyən olunur. Xammal materialları baxımından, həm daxilolma, həm də buraxılış tullantılardan və qırıntılardan ibarətdir, daxilolmalar çeşidlənən və ya çeşidlənməyən olur, lakin istehsal prosesində sonrakı birbaşa istifadə üçün yararlıdır, baxmayaraq ki, buraxılış sonrakı emal üçün yararlı hala gətirilir və sonradan aralıq məhsul kimi hesab olunmalıdır. Ya mexaniki, ya da kimyəvi proses tələb olunur”. ISIC/NACE-nin 38-ci bölməsində təsnif olunan fəaliyyətlərin əsas məqsədi ikinci xammalın istehsalıdır, lakin burada tullantıların idarə edilməsi üzrə əhəmiyyətli ikinci dərəcəli fəaliyyət növləri də ola bilər.

Kompost və ikinci dərəcəli xammal materialları (eləcə də ikinci dərəcəli xammaldan hazırlanan məhsullar) ətraf mühitin qorunması məhsulları hesab olunurlar. Onların istifadəsi istisnadır.

Tullantıların ləğv edilməsi sanitariya, ekoloji və ya təhlükəsizlik tələblərinə uyğun olaraq, yerin üstündə və ya altında olan tullantıların nəzarət olunan yaxud olunmayan tərzdə sonda məhv edilməsidir.

3.1 PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR VASİTƏSİLƏ ÇİRKƏNƏNİN QARŞISININ ALINMASI

- Ekoloji təmiz və daha effektiv istehsal prosesləri və digər texnologiyalar (ekoloji təmiz texnologiyalar).

- Ekoloji təmiz (uyğunlaşdırılmış) məhsulların istehlakı və ya istifadəsi ilə bağlı prosesdaxili dəyişikliklər vasitəsilə bərk tullantıların yaranmasının qarşısının alınması və ya azaldılmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər.

Ekoloji təmiz texnologiyalar

Qarşısılınma fəaliyyətləri mövcud istehsal prosesinin, o cümlədən ayırma və təkrar emal vasitəsilə istehsal prosesində yaranan tullantıların zəhərliliyinin və həcmi azaldılması üçün işlənilən hazırlanmış yeni proseslə əvəz olunmasından ibarətdir.

Ekoloji təmiz məhsulların istifadəsi

Qarşısılınma fəaliyyətləri - xam materialların, katalizatorların və digər aralıq xərclərin, istifadəsi daha az tullantı və ya daha az təhlükəli tullantılar yaradan yeni, “uyğunlaşdırılmış” xərclərlə əvəz olunmasını təmin etmək məqsədilə istehsal prosesinin və ya qurğuların dəyişdirilməsindən yaxud uyğunlaşdırılmasından ibarətdir.

3.2 TOPLANMA VƏ DAŞINMA

Tullantıların toplanması və daşınması - tullantıların ya bələdiyyə xidmətləri, ya da oxşar idarələr, yaxud dövlət və ya özəl qurumlar tərəfindən toplanması və onların emal və ya məhv edilmə yerinə daşınması kimi müəyyən edilir. Buraya, təhlükəli tullantıların təkrar istifadəsi, toplanması və daşınmasını sürətləndirmək məqsədilə tullantı fraksiyalarının ayrıca toplanması və daşınması daxildir. Küçələrin təmizlənməsi məişət tullantıları və zibillərin küçələrdən yığılmasına aid hissə üçün daxil edilib. Qışda göstərilən xidmətlər istisnadır.

3.3 TƏHLÜKƏLİ TULLANTILARIN EMALI VƏ MƏHV EDİLMƏSİ

Təhlükəli tullantıların emalı fiziki/kimyəvi emal, termik emal, bioloji təmizləmə, tullantıların emalı proseslərindən və digər hər hansı müvafiq üsuldən ibarətdir. Təhlükəli tullantıların məhv edilməsinə tullantıların basdırılması, yayılmasının qarşısının alınması, yeraltı basdırılma, dənizdə basdırılma və hər hansı digər müvafiq məhvetmə üsulu daxildir.

Təhlükəli tullantıların termik emalı - qazlara və yanmayan bərk qalıqlara çevirərək, qaz, maye və ya bərk halda olan təhlükəli tullantıların yüksək temperaturda oksidləşməsi üçün istənilən prosesə aiddir. Baca qazları atmosfərə buraxılır (istilik bərpa olunaraq və ya olunmadan və təmizlənərək və ya təmizlənmədən) və buraxılan istənilən şlak və ya kül zibillikdə yerləşdirilir. Təhlükəli tullantıların yandırılmasında istifadə olunan əsas texnologiyalar - barabanlı soba, mayenin vurulması, zibilyandırılan barmaqlıqlar, çoxkəməralı zibilyandırılan sobalar və mayeləşdirilmiş lay sobalarıdır. Təhlükəli tullantıların yanmasından yaranan qalıqlar özləri təhlükəli tullantı hesab edilə bilər. Nəticədə alınan termal enerji buxarın, isti suyun və ya elektrik enerjisinin istehsalında istifadə oluna və ya olunmaya bilər.

Torpağa basdırılma təhlükəli tullantıların nəzarət olunan qaydada torpaqda və ya torpağın altında son məhv edilməsi ilə bağlı fəaliyyətdir, hansı ki, xüsusi coğrafi və texniki kriteriyalara uyğun gəlir.

Təhlükəli tullantıların digər emalı və məhv edilməsi - kimyəvi və fiziki təmizləmədən, yayılmanın qarşısının alınmasından və torpağa basdırılmasından ibarət ola bilər.

Kimyəvi emal metodları həm təhlükəli tullantıların zəhərli olmayan qazlara tam parçalanmasını yerinə yetirmək və daha tez-tez, tullantıların kimyəvi xassələrini dəyişmək (məs. suda həll olma qabiliyyətinin azaldılması yaxud turşuluğun və ya qələviliyin neytrallaşdırılması) üçün istifadə olunur.

Təhlükəli tullantıların fiziki emalı: təhlükəli tullantıları inert, keçirməyən məhlulda qatışdırmaqla faza ayrılması və bərkitmənin müxtəlif metodlarını özündə birləşdirir. Faza ayrılması geniş istifadə olunan - çirkab suların gölməçələrdə saxlanması, çöküntünün filtrlərdə qurudulması və çənlərdə uzun müddət saxlama, hava ilə flotasiya və müxtəlif filtrasiya (süzülmə) və sentrifuqa ilə tərkib hissələrinə ayırma metodlarını, adsorbsiya/desorbsiya, vakuum, ekstraktiv/azeotrop distilləni əhatə edir. Tullantıları həll olunmayan, çox bərk maddələrə çevirən bərkitmə və ya qatılma prosesləri əsasən tullantıların torpağa basdırılmaqla məhv edilməsindən əvvəl ilkin emal kimi istifadə olunurlar. Bu metodlar tullantıların müxtəlif reagentlərlə və ya üzvi polimerləşmə reaksiyaları və ya üzvi bağlayıcı maddələrlə qarışdırılmasından istifadə edir.

Yayılmının qarşısının alınması təhlükəli materialların elə bir üsulla saxlanmasıdır ki, onların ətraf mühitə yayılmasının qarşısı effektiv şəkildə alınsın, və ya yalnız məqbul səviyyədə yayılsın. Yayılmının qarşısının alınması xüsusi olaraq bunun üçün ayrılmış yerlərdə baş verə bilər.

Tullantıların torpağa basdırılmasına təhlükəli tullantıların müvəqqəti saxlanması və ya son məhv edilməsi daxildir, hansı ki, xüsusi coğrafi və texniki kriteriyalara uyğun gəlir.

3.4 TƏHLÜKƏSİZ TULLANTILARIN EMALI VƏ MƏHV EDİLMƏSİ

Təhlükəsiz tullantıların emalı fiziki/kimyəvi təmizlənmə proseslərindən, tullantıların yandırılması, bioloji təmizlənmə və digər hər hansı emal üsulundan (komposterlənmə, təkrar istifadə və s.) ibarətdir.

Tullantıların yandırılması tullantıların termik emalıdır, hansı ki, bu proses ərzində alıxan maddələrin kimyəvi enerjisi termal enerjiyə çevrilir. Alışqan qarışıqlar sistemi baca qazları qismində tərk edən işlənmiş qazlara çevrilir. Alışmayan qeyri-üzvi maddələr şlak və uçucu kül şəklində qalır.

Təhlükəli olmayan tullantıların məhv edilməsinə tullantıların basdırılması, dənizə axıdılması və hər hansı digər məhvetmə üsulu daxildir.

3.5 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

Tullantıların yaranması və saxlanmasının, onların zəhərliyinə nəzarət və ölçülməyə yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər.

3.6 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Tullantıların idarə olunmasına yönəlik bütün digər fəaliyyətlər və tədbirlər. Eyni kateqoriyaya aid olan digər fəaliyyətlərdən və ətraf mühitin qorunması üzrə digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə kateqoriya üçün xarakterik olan tənzimləmə, idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir.

4 TORPAĞIN, YERALTI VƏ YERÜSTÜ SULARIN QORUNMASI VƏ REABİLİTASIYASI

Torpağın, yeraltı və yerüstü suların qorunması və reabilitasiyası çirkləndirici maddələrin sızmasının qarşısının alınması, torpağın və su hövzələrinin təmizlənməsi və torpağın eroziyadan və digər fiziki deqradasiyadan, o cümlədən şoranlaşmadan qorunmasına yönəlmiş tədbirlərə və fəaliyyətlərə aiddir. Torpağın və yerüstü suların çirklənməsi üzrə müşahidə və nəzarət daxildir.

Çirkab suların idarə olunması üzrə fəaliyyətlər (bax CEPA 2), eləcə də biomüxtəlifliyin və landşaftın qorunmasına yönəlmiş tədbirlər (bax CEPA 6) istisnadır.

4.1 ÇİRLƏNDİRİCİ MADDƏLƏRİN SIZMASININ QARŞISININ ALINMASI

Torpağa atıla bilən, yeraltı sulara sızan və yerüstü sulara axıdılan çirkləndirici maddələrin azaldılmasına və ya aradan qaldırılmasına yönəlmiş fəaliyyət və tədbirlər. Sənaye müəssisələrinin torpaqlarının lillənməsi, çirkləndirici axıntılar və sızmalar üçün drenajların quraşdırılması, anbarların gücləndirilməsi və çirkləndirici məhsulların daşınması ilə bağlı fəaliyyətlər daxildir.

4.2 TORPAQ VƏ SU HÖVZƏLƏRİNİN TƏMİZLƏNMƏSİ

Torpaqda və su hövzələrində, ya da müvafiq qurğularda çirkləndirici materialların miqdarının azaldılması prosesləri. Bu, keçmiş sənaye meydançalarında torpağın dezaktivasiyasını, tullantıların torpağa basdırılmasını, su hövzələrindən (çaylar, göllər, çay mənsəbləri) çirkləndirici maddələrin təmizlənməsini, təsadüfi çirklənmədən sonra yerüstü suların dezaktivasiyası və təmizlənməsini (məs.

çirkləndirici maddələrin toplanması və ya kimyəvi preparatların tətbiqi vasitəsilə), eləcə də sahilboyu ərazilər daxil olmaqla torpağa, daxili yerüstü sulara və dənizlərə tökülən neftin təmizlənməsini özündə birləşdirir. Göllərin əhənglənməsi və su hövzələrinin oksigenlə süni zənginləşdirilməsi istisnadır. Mülki müdafiə xidmətləri istisnadır.

Fəaliyyətlər əsasən bunlardan ibarət ola bilər: çöküntülərin ayrılması, tərkibinin və bərpa olunmasının ölçülməsi üçün tədbirlər, basdırılmış çəllək və konteynerlərin çıxarılması, filtrasiya və təkrar saxlanma, çıxan qaz və maye tullantıların drenaj şəbəkələrinin quraşdırılması, deqazasiya, çirkləndirici maddələrin nasosla vurulması, çirklənmiş torpağın yuyulması və təmizlənməsi, əraziyə təsir göstərmədən müdaxilə etmək qabiliyyətinə malik biotexnoloji metodlar (fermentlərin, bakteriyaların və s. istifadəsi), yüksək kritik mayelərdən istifadə etməklə diffuz buxarlanma və çıxarılma kimi fiziki kimyəvi metodlar, neytral qazların vurulması və ya daxili fermentasiyanın qarşısını almaq üçün əsaslar və s.

4.3 TORPAĞIN EROZİYADAN VƏ DİGƏR FİZİKİ DEQRADASIYALARDAN QORUNMASI

Torpağın eroziyadan və digər fiziki deqradasiyalardan (bərkitmə, qatla örtülməsi və s.) qorunmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər. Onlar torpaqların qoruyucu bitki örtüyünü bərpasını nəzərdə tutan proqramlardan, eroziyaya qarşı sədlərdən və s. ibarət ola bilər. Tədbirlər həmçinin, torpağa və su hövzələrinə daha az zərər yetirən - kənd təsərrüfatı və otarılma tədbirlərinin maliyyələşdirilməsindən ibarət ola bilər.

İqtisadi məqsədlər üçün həyata keçirilən fəaliyyətlər (məs. kənd təsərrüfatı istehsalı və ya torpaq sürüşmələri kimi təbii fəlakətlərə qarşı məntəqələrin qorunması) istisnadır.

4.4 TORPAĞIN ŞORANLAŞMASININ QARŞISININ ALINMASI VƏ BƏRPASI

Torpağın şoranlaşmasının qarşısının alınmasına və bərpasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər. Konkret tədbirlər - iqlim, geoloji və konkret ölkəyə xas olan digər amillərdən asılı olacaq. Məsələn, dəniz suyunun yeraltı su hövzələrinə sızmasının qarşısının alınması üçün şirin suyun artırılması yolu ilə yeraltı suların səviyyələrinin artırılması, bitki örtüyünün bərpası üzrə uzunmüddətli proqramlar, suvarma təcrübələrində dəyişikliklər və s. yolu ilə yeraltı suların səviyyələrinin azaldılması (yeraltı suların tərkibində yüksək miqdarda duzlar olduqda) üçün tədbirlər daxildir.

İqtisadi məqsədlərə cavab verən tədbirlər (kənd təsərrüfatı istehsalı, torpağın dəniz suyundan təmizlənməsi və s.).

4.5 ÖLÇÜLMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

Torpaqların, yeraltı və yerüstü suların keyfiyyətinin və çirklənməsinin ölçülməsinə və onlara nəzarətə, torpağın eroziya və şoranlaşma dərəcəsinin ölçülməsinə və s. yönəlik bütün fəaliyyət və tədbirlər. Monitoring sistemlərinin fəaliyyətini, yeraltı və yerüstü suların keyfiyyəti, torpağın çirklənməsi, eroziyası və şoranlaşması və s. üzrə xəritələr və məlumat bazalarını özündə birləşdirir.

4.6 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Torpağın, yeraltı və yerüstü suların qorunması və bərpasına yönəlmiş bütün digər fəaliyyətlər və tədbirlər. Eyni kateqoriyaya aid olan digər fəaliyyətlərdən və ətraf mühitin qorunması üzrə digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə kateqoriya üçün xarakterik olan tənzimləmə, idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir.

5 SƏS-KÜY VƏ VİBRASIYANIN AZALDILMASI (iş yerlərində qorunma istisna olmaqla)

Səs-küy və vibrasiyanın azaldılması sənaye və nəqliyyat səs-küyünün və vibrasiyasının azaldılması və onlara nəzarətə yönəlik tədbirlər və fəaliyyətlərə aiddir. Məişət səs-küyünün azaldılması (rəqs meydançalarının səs izolyasiyası və s.), eləcə də ictimaiyyətin tez-tez baş çəkdiyi yerlərdə (üzgüçülük hovuzları və s.), məktəblərdə və s. səs-küyün azaldılması üçün fəaliyyətlər daxildir. İş yerlərində qorunma məqsədləri üçün səs-küyün və vibrasiyanın azaldılması istisnadır.

5.1 MƏNBƏDƏ (YARANDIĞI YERDƏ) PROFİLAKTİK PROSESDAXİLİ DƏYİŞİKLİKLƏR

Sənaye avadanlığından, nəqliyyat vasitələrinin motorlarından, təyyarə və gəmi mühərriklərindən, işlənmiş qazın çıxması üçün boru sistemləri və əyləclərdən yaranan səs-küy və vibrasiyanın və ya şin/yol yaxud təkər/rels sürtünmə səthlərinin toxunmasından yaranan səs-küy səviyyəsinin azaldılmasına yönəlmiş fəaliyyət və tədbirlər. Daha az səs-küylü edilməsi üçün avadanlığın, nəqliyyat vasitələrinin (avtobuslar, yük avtomobilləri, yaxud qatarlar və dəmiryolu nəqliyyatı, təyyarə və gəmilərlə bağlı qida blokları) uyğunlaşdırılması daxildir: mühərrik kapotlarının, əyləclərin, işlənmiş qazların çıxması üçün boru sistemlərinin və s. səs izolyasiyası. Həmçinin müəssisədə dəyişikliklərin aparılması, vibrasiyanın udulması üçün xüsusi quraşdırılmış qurğular, səs-küyün azaldılması məqsədilə binaların və/və ya tikililərin yenidən qruplaşdırılması üçün əlavə xərclər, binaların tikilməsi və bərpasında xüsusi qurğular, aşağı səs-küy və ya vibrasiya üçün quraşdırılmış avadanlıqlar və maşınlar, aşağı səs-küy səviyyəsinə malik məşəllər və odluqlar və s.

Digər qarşısızalmaz fəaliyyətləri - səthlərin dəyişdirilməsi yolu ilə səs-küyün azaldılmasından ibarətdir. Bir halda ki, mühərriklərdən, işlənmiş qazların çıxması üçün boru sistemlərindən və əyləclərdən səs yayımları azaldılır, digər mənbələrdən çıxan səslər, xüsusilə də şinlər və yol səthləri arasında təmasdan yaranan səs-küy daha əhəmiyyətli xarakter alır. Fəaliyyətlər betonun səssiz asfalt, çoxlaylı səthlərlə və s. əvəz olunmasından ibarətdir.

5.2 SƏS-KÜYƏ/VİBRASIYAYA QARŞI QURĞULARIN QURAŞDIRILMASI

Səs-küyə qarşı qurğuların quraşdırılmasına və idarə olunmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər. Bunlar arakəsmələr, bəndlər və ya hasarlar ola bilər. Onlar şəhər avtomobil yollarının və ya dəmir yollarının örtülü hissələrindən ibarət ola bilər. Sənaye və ətrafdakı səs-küyə gəldikdə isə, səs-küyün qəbulunu məhdudlaşdırmaq məqsədilə onlar həm də avadanlıqları və boru kəmərləri sistemini örtən və izolyasiya edən ehtiyat vasitələrindən, yanacağı tənzimlənməsi sistemləri və səsin udulması, səsquoyucu ekranlar, baryerlər, binaların səs izolyasiyası, səs keçirməyən pəncərələrdən və s. ibarət ola bilər.

5.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

Səs-küy və vibrasiyanın səviyyəsinə nəzarət olunmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər: şəhər ərazilərində stasionar ölçmə və izləmə məntəqələri və ya səyyar avadanlıqların, müşahidə şəbəkələri və s. quraşdırılması və istismarı.

5.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Səs-küyün və vibrasiyanın azaldılmasına yönəlmiş bütün digər fəaliyyətlər və tədbirlər. Eyni kateqoriyaya aid olan digər fəaliyyətlərdən və ətraf mühitin qorunması üzrə digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə kateqoriya üçün xarakterik olan tənzimləmə, idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir. Buraya həmçinin, səs-küyün azaldılması məqsədləri ilə nəqliyyatın idarə olunması (məsələn, sürət həddinin azaldılması, nəqliyyat axınlarının yaxşılaşdırılması), səs-küylü nəqliyyat vasitələri üçün vaxt və coğrafi məhdudiyətlərin tətbiqi,

nəqliyyatın yaşayış zonalarından məsafədən dolama yollarla hərəkəti, piyada zonalarının yaradılması, tikililərdən azad bufer zonalarının yaradılması, nəqliyyat növləri üzrə bölünmənin yenidən strukturlaşdırılması (ictimai nəqliyyatın yaxşılaşdırılması, velosipedlərdən istifadə) daxildir. Bu, inzibati tədbirlərin potensial geniş şəbəkəsini əhatə edir ki, onların nəqliyyata nəzarət və şəhər planlaşdırmasının kompleks proqramlarına inteqrasiyasını təmin edərək ciddi identifikasiya problemləri və bu proqramlarda səs-küy və vibrasiyanın azaldılması ilə bağlı tədbirlər və xərclərin hissəsinin havanın çirklənməsinə nəzarət, yaşayış mühitinin və ya nəqliyyatın hərəkət təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı xərclərdən ayrılması çətinliyi yaradır.

Tənzimləməyə əlavə olaraq, digər tədbirlər ibarət ola bilər: aşağı səs-küyə malik nəqliyyat vasitələrinin istehsalı və istifadəsi üçün maddi stimulan, aşağı səs-küylü nəqliyyat vasitələrindən istifadə və sakit idarəetmə davranışının qəbulu məqsədilə istehlakçılar üçün işarələmə və ya informasiya proqramlarından.

6 BİOLOJİ MÜXTƏLİFLİYİN VƏ LANDŞAFTLARIN QORUNMASI

Bioloji müxtəlifliyin və landsaftın qorunması fauna və flora növlərinin, ekosistemlərin və yaşayış mühitinin qorunmasına və bərpasına, eləcə də təbii və yarım təbii landsaftların qorunması və bərpasına yönəlmiş tədbirlər və fəaliyyətlərə aiddir. “Biomüxtəliflik” və “landsaftın” qorunması arasında fərq heç də həmişə praktiki deyil. Məsələn, konkret landsaft növlərinin, biotopların, ekoloji zonaların qorunub saxlanması və ya yaradılması və əlaqədar məsələlərin (“təbii dəhlizlərin” bərpası üçün canlı çəpərlər və ağac cərgələri) biomüxtəlifliyin qorunması ilə açıq-aşkar əlaqəsi vardır.

Tarixi abidələrin və ya xüsusilə də tikililərlə örtülmüş landsaftların qorunması və bərpası, kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün əlaqə otlarına nəzarət, eləcə də əsasən iqtisadi səbəblərə cavab verdikdə meşələrin meşə yanğınlarına qarşı qorunması istisnadır. Yol qırağında yaşıllaşdırılmış ərazilərin salınması və qorunub saxlanması və istirahət və əyləncə qurğuları (məs. qolf meydançaları, digər idman kompleksləri) da istisnadır.

Şəhər parkları və bağları ilə bağlı tədbirlər və xərclər adətən daxil edilmir, lakin bəzi hallarda biomüxtəlifliyə aid oluna bilər – belə hallarda fəaliyyətlər və xərclər daxil edilməlidir.

6.1 BİOLOJİ NÖVLƏRİN VƏ MƏSKUNLAŞMA YERLƏRİNİN QORUNMASI VƏ REABİLİTASIYASI

Fauna və flora növlərinin qorunması, bərpasına, eləcə də təbii funksiyalarını gücləndirmək məqsədilə ziyan dəymiş yaşayış mühitlərinin bərpası, reabilitasiyası və ilkin şəklinə salınmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər. Genetik fondun qorunub saxlanması, dağıdılmış ekosistemlərin təkrar məskunlaşdırılması, qorunma məqsədləri üçün xüsusi heyvan və bitki növlərinin istismarı və ticarətinə qadağaların qoyulmasını özündə birləşdirir. Həmçinin, siyahıyaalmaları, maddi istehsal ehtiyatlarını, məlumat bazalarını, genetik ehtiyatlar və məlumat banklarının yaradılması, xətti infrastrukturun təkmilləşdirilməsi (məs. avtomobil və dəmir yollarında heyvanlar üçün yeraltı keçidlər və ya körpülər və s.), körpə heyvanların bəslənməsi, xüsusi qoruqların idarə olunması (botanik qoruq əraziləri və s.) daxildir. Fəaliyyətlər həmçinin, yırtıcı növlərin reintroduksiyası daxil olmaqla təbii balansın qorunub saxlanması üçün fauna və flora nəzarəti və yerli fauna, flora və məskunlaşma mühitlərinə təhlükə törədən ekzotik fauna və flora nəzarəti özündə birləşdirə bilər.

Əsas fəaliyyətlər aldıkları adlardan asılı olmayaraq qorunan ərazilərin idarə olunması və inkişaf etdirilməsidir, yəni hər hansı iqtisadi istismardan qorunan ərazilər və ya sonuncunun - birbaşa məqsədinin məskunlaşma yerlərinin qorunması olan məhdudlaşdırıcı qaydalara tabe olduğu ərazilər. Həmçinin su

mühiti kimi su hövzələrinin bərpası üzrə fəaliyyətlər daxildir: süni oksigenləşdirmə və çöküntünün neytrallaşdırılması üzrə tədbirlər. Açıq-aşkar biomüxtəlifliyin qorunması məqsədinə malik olduqda, şəhər parkları və bağlarına aid tədbirlər və fəaliyyətlər daxil edilməlidir. Növlərin qorunması və məskunlaşma məqsədilə torpağın alınması daxildir.

6.2 TƏBİİ VƏ YARIM-TƏBİİ LANDŞAFTLARIN QORUNMASI

Estetik dəyərlərinin artırılması və biomüxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında rolunun artırılması üçün təbii və yarım-təbii landşaftların qorunmasına yönəlmiş fəaliyyətlər və tədbirlər. Qanunla qorunan təbiət obyektlərinin qorunması, atılmış şaxta və karxanaların bərpası üçün çəkilən xərclər, çay sahillərinin yenidən təbii görkəmə salınması, elektrik xətlərinin basdırılması, geniş yayılmış iqtisadi şərtlərin təhlükə törətdikləri ənənəvi kənd təsərrüfatı təcrübələrinin nəticəsi olan – landşaftların qorunub saxlanması və s. daxildir. Kənd təsərrüfatı ilə bağlı biomüxtəlifliyin və landşaftın qorunması üçün fermerlərə xüsusi dövlət yardımını proqramlarının müəyyən edilməsi mümkün tək məlumat mənbəyi ola bilər. Landşaftın qorunması məqsədilə meşələrin meşə yangınlarından qorunması daxildir.

6.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

Əvvəlki bəndlər altında təsnif olunmayan ölçmə, nəzarət, təhlil fəaliyyətləri. Prinsip etibarilə, fauna və flora ehtiyatları növlərin qorunmasına əsasən təsnif olunduqdan sonra əhatə olunurlar.

6.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Biomüxtəlifliyin və landşaftın qorunmasına yönəlmiş bütün digər fəaliyyət və tədbirlər. Eyni sahəyə aid olan digər fəaliyyətlərdən və digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə sahə üçün xarakterik olan idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir.

7 RADİASİYAYA QARŞI MÜDAFİƏ (xarici təhlükəsizlik istisna olmaqla)

Radiasiyaya qarşı müdafiə hər hansı mənbədən buraxılan radiasiyanın mənfi nəticələrinin azaldılmasına və ya aradan qaldırılmasına yönəlmiş fəaliyyət və tədbirlərə aiddir. Yüksək dərəcəli radiaktiv tullantıların, yəni özünün yüksək radionukleid tərkibinə görə normal rəftar və daşınma zamanı müdafiə tələb edən tullantılarla rəftar, onların daşınması və emalı daxildir.

Texnoloji təhlükələrin (məs. atom elektrik stansiyalarının xarici təhlükəsizliyi) qarşısının alınmasına yönəlmiş fəaliyyət və tədbirlər, eləcə də iş yerlərində görülən müdafiə tədbirləri istisnadır. Həmçinin aşağı səviyyəli radioaktiv tullantıların toplanması və emalı ilə bağlı fəaliyyətlər də istisnadır.

Radioaktiv tullantıların tərfi

Konsentrasiyalarında radionukleidlər olan və ya radionukleidlərlə çirkləndirilən və ya radioaktivlik səviyyəsinin səlahiyyətli orqanlar tərəfindən təyin edilmiş “məqbul miqdardan” çox olduğu, və istifadəsi nəzərdə tutulmayan hər hansı material. Radioaktiv tullantılar atom elektrik stansiyalarında və əlaqədar nüvə yanacağı tsikli qurğularında, eləcə də radioaktiv materialın digər istifadələri (məs. radionukleidlərin hospitallarda və elmi-tədqiqat müəssisələrində istifadəsi) vasitəsilə yaranır. Digər mühüm tullantılar uranın hasilatı və xırdalanmasından və emal olunmuş nüvə yanacağının təkrar emalından yaranan tullantılardır.

7.1 REKLAM DAŞIYICILARI OLAN ƏTRAF MÜHİT OBYEKTŁƏRİNİN QORUNMASI

Reklam daşıyıcıları olan ətraf mühit obyektlərinin qorunması reklam daşıyıcıları olan obyektlərin radiasiyadan qorunması məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətləri və tədbirləri qruplaşdırır. Bu, şüalanmadan qorunma, bufer zonalarının yaradılması və s. kimi qoruyucu tədbirlərdən ibarət ola bilər.

7.2 YÜKSƏK DƏRƏCƏLİ RADİOAKTİV TULLANTILARIN DAŞINMASI VƏ İDARƏ OLUNMASI

Yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların daşınması, emalı, yayılmasının qarşısının alınması yaxud basdırılması üçün nəzərdə tutulmuş istənilən proses.

Yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların toplanması və daşınması yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların əsasən ixtisaslaşmış firmalar tərəfindən toplanmasından və onların emal, təmizlənmə üçün saxlanma və basdırılma yerlərinə daşınmasından ibarətdir.

Yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların emalı yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların daşınma və/və ya saxlanma yaxud məhv edilmə üçün lazımi və yararlı şəkllə çevirən fəaliyyətlərdən ibarətdir. Emal ISIC/NACE 24 (növə yanacağıın emalı) fəaliyyətlərinin bir hissəsi kimi baş verə bilər.

Yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların yayılmasının qarşısının alınması radioaktiv tullantıların elə bir üsulla saxlanmasıdır ki, ətraf mühitə yayılmasının qarşısı effektiv şəkildə alınsın və ya yalnız məqbul səviyyədə yayılsın. Yayılmanın qarşısının alınması xüsusi olaraq tikilmiş germetik yerlərdə baş verə bilər.

Yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların basdırılması xüsusi geoloji və texniki kriterilərə cavab verən –yüksək səviyyəli radioaktiv tullantıların yeraltı basdırılma poliçonunda müvəqqəti saxlanması və ya son məhv edilməsidir.

7.3 ÖLÇMƏ, NƏZARƏT, LABORATORİYALAR VƏ S.

Xüsusi avadanlıqlar, alətlər və qurğular vasitəsilə atmosfer radioaktivliyi və yüksək dərəcəli radioaktiv tullantılar səbəbindən yaranan radioaktivliyin ölçülməsinə, nəzarətə və izlənməsinə yönəlik fəaliyyətlər.

7.4 DİGƏR FƏALİYYƏTLƏR

Reklam daşıyıcıları olan ətraf mühit obyektlərinin radiasiyaya qarşı qorunması və yüksək dərəcəli radioaktiv tullantıların daşınması və emalına yönəlmiş bütün digər fəaliyyət və tədbirlər. Eyni sahəyə aid olan digər fəaliyyətlərdən və digər kateqoriyalara aid oxşar fəaliyyətlərdən fərqləndirilə bildikdə sahə üçün xarakterik olan idarəetmə, təlim, informasiya və təhsil fəaliyyətlərini özündə birləşdirir.

8 TƏDQIQATLAR VƏ İŞLƏMƏLƏR

Tədqiqatlar və işləmələr (T&İ) bilik ehtiyatını artırmaq və bu bilikdən ətraf mühitin qorunması sahəsində yeni tətbiqi proqramların işlənilməsində (bax Fraskati təlimatı, OECD 1994) istifadə etmək məqsədilə sistemə əsasda həyata keçirilən yaradıcı işləri özündə birləşdirir.

Kateqoriya bütün T&İ fəaliyyətlərini və ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş xərcləri yenidən qruplaşdırır: çirklənmə mənbələrinin müəyyən olunması və təhlili, çirkləndirici mənbələrin ətraf mühitə

yayılması mexanizmləri, eləcə də onların insanlara, bioloji növlərə və biosferə təsiri. Bu başlıq çirklənmənin bütün formalarını qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün T&İ, eləcə də çirklənmənin ölçülməsi və analizi üçün avadanlıq və alətlərə istiqamətlənmiş T&İ -ni əhatə edir. Bütün ayrıla bilən T&İ fəaliyyətləri hətta xüsusi kateqoriyaya aid olduqda belə bu mövqeyə əsasən təsnif olunmalıdırlar.

Ətraf mühit üzrə T&İ əlavə olaraq 1993 NABS-a (Elmi proqramlar və büdcələrin təhlili və müqayisəsi üzrə nomenklatura, Avrostat 1994) əsasən təsnif olunur.

Təbii ehtiyatların idarə olunması ilə bağlı T&İ fəaliyyətləri istisnadır.

9 ƏTRAF MÜHİTİN QORUNMASI ÜZRƏ FƏALİYYƏTLƏR

Ətraf mühitin qorunması üzrə digər fəaliyyətlər xüsusi olaraq ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş və ya CEPA-da başqa yerdə təsnif olunmadıqda ictimaiyyət üçün informasiyadan ibarət olan ümumi ətraf mühitin idarə olunması və rəhbərlik fəaliyyətlərinin, yaxud təlim və ya tədris fəaliyyətlərinin formasını alan - ətraf mühitin qorunması üzrə bütün fəaliyyətlərə aiddir. Bu, həm də bölünməyən xərclərə gətirib çıxaran fəaliyyətləri, eləcə də başqa yerdə təsnif olunmayan fəaliyyətləri özündə birləşdirir.

9.1 ƏTRAF MÜHİT ÜZRƏ RƏHBƏRLİK VƏ İDARƏETMƏ

Ətraf mühit üzrə ümumi rəhbərlik - ya hökumət, ya da qeyri-hökumət bölmələri tərəfindən ətraf mühitin qorunması üzrə fəaliyyətlər çərçivəsində qəbul edilmiş qərarlara ümumi dəstək verilməsinə yönəlmiş istənilən tanına bilən fəaliyyəti bildirir.

Ətraf mühit üzrə ümumi rəhbərlik, tənzimləmə və s.

Ətraf mühitə rəhbərliyə, tənzimləməyə və ətraf mühitin qorunması kontekstində qəbul edilən qərarlara dəstəyə doğru yönəlik - mərkəzi hökumət və NPISH (ev təsərrüfatlarına xidmət göstərən qeyri-kommersiya təşkilatları) bölmələri daxilində hər hansı tanına bilən fəaliyyət. Mümkün olduqda bu cür fəaliyyətlər digər kateqoriyalara yerləşdirilməlidir. Bu mümkün olmadıqda, onlar təsnifatın bu mövqeyinə əsasən daxil edilməlidirlər.

Ətraf mühitin idarə olunması

Ətraf mühitin qorunması üzrə fəaliyyətlər kontekstində qəbul edilmiş qərarlara ümumi dəstəyə yönəlmiş – korporasiyaların tanına bilən hər hansı fəaliyyəti. Bu, bəyannamələrin və ya icazə üçün sorğuların hazırlanmasını, ətraf mühit üzrə daxili idarəetməni, ekoloji sertifikatlaşdırma proseslərini (ISO 14000, EMAS), eləcə də ekoloji məsləhətləşmə xidmətlərindən istifadəni özündə birləşdirir. Ətraf mühit üzrə məsləhətləşmə, nəzarət və təhlildə ixtisaslaşmış bölmələrin fəaliyyətləri daxildir. Mümkün olduqda bu cür fəaliyyətlər digər CEPA kateqoriyalarına yerləşdirilməlidir.

9.2 TƏHSİL, TƏLİM VƏ İNFORMASIYA

Ətraf mühit üzrə ümumi təhsil və ya təlimi təmin edən və ətraf mühit üzrə informasiyanın yayılmasına yönələn fəaliyyətlər. Orta məktəb proqramları, universitet dərəcələri və ya xüsusi olaraq ətraf mühitin qorunması üzrə təlimlərə yönəlik xüsusi kurslar daxildir. Həmçinin, ətraf mühitin qorunması üzrə hesabatların hazırlanması, ekoloji kommunikasiya və s. daxildir.

9.3 BÖLÜNMƏYƏN XƏRCLƏRƏ GƏTİRİB ÇIXARAN FƏALİYYƏTLƏR

Bölünməyən xərclərə gətirib çıxaran, yəni hər hansı digər CEPA kateqoriyasına yerləşdirilə bilməyən - ətraf mühitin qorunması üzrə fəaliyyətlər. Beynəlxalq maliyyə yardımı müzakirə olunan mövzuya dair məsələ ola bilər, belə ki, beynəlxalq yardımı ayrı-ayrı kateqoriyalara aid etmək donor ölkələr üçün çətin ola bilər. Əgər beynəlxalq yardım həcm və/və ya konkret siyasi maraq baxımından əhəmiyyət daşıyırsa, CEPA 9-a aid ayrıca 2 rəqəmli başlıq milli məqsədlər üçün kifayət ola bilər.

9.4 BAŞQA YERDƏ TƏSNİF OLUNMAYAN FƏALİYYƏTLƏR

Bu mövqe təsnifatın digər mövqələrində təsnif oluna bilməyən - ətraf mühitin qorunması üzrə bütün fəaliyyətləri bir qrupda birləşdirir.

Mündəricat

Müqəddimə	5
Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fəaliyyət növləri və çəkilən xərclərin təsnifatı (CEPA 2000)	7
İzahlı qeydlər və təriflər	9